

**ЕКОЛОГИЧНО-ЕТИЧНА НАСОЧЕНОСТ НА ОСНОВНИ СТРАТЕГИЧЕСКИ
ДОКУМЕНТИ, СВЪРЗАНИ С РАЗВИТИЕТО НА СЪВРЕМЕННОТО
ЗЕМЕДЕЛИЕ**

Гл. ас. д-р Елена Йорданова

Стопанска академия “Д.А.Ценов“ – Свищов

Резюме: Настоящата студия представя особеностите на основни стратегически документи, свързани с проблемите, насоките и тенденциите в развитието на съвременното земеделие, насочвайки вниманието върху екологично-етичните управленски аспекти. Смятаме, че промяната в поведението и управлението в аграрния сектор в посока на екологичното съзнание, отговорността за опазване и защита на човешкото здраве, разумното отношение при използване на природните ресурси и стимулирането на екологосъобразни практики, използвани от земеделските производители, биха могли да повлияят положително върху устойчивостта в развитието на съвременното земеделие.

Ключови думи: земеделие, управление

**ECOLOGICAL AND ETHICAL DIRECTION OF MAIN STRATEGIC
DOCUMENTS RELATED TO THE DEVELOPMENT OF MODERN
AGRICULTURE**

Chief Assist. Prof. Elena Yordanova, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Abstract: The present study presents the features of the main strategic documents related to the problems, directions and trends in the development of modern agriculture, focusing on the ecological-ethical management aspects. We believe that the change in behavior and management approach could positively influence the sustainability in the development of modern agriculture.

Key words: agriculture, management

Основен приоритет на съвременното земеделие е да произвежда достъпни, екологосъобразни и качествени продукти, както и да допринася за опазването на климата, околната среда и биоразнообразието. Първостепенното значение и напълно осъзнатата отговорност за наложителното справяне с проблемите, свързани с опазването на околната среда, откриваме в редица важни стратегически документи.

Националната стратегия за околната среда (МОСВ, <https://www.moew.government.bg/>, 2023) обръща внимание на ключови моменти и документи, свързани с *отговорността за опазване на природните ресурси и защита на човешкото здраве*:

- През 2015 г. Световните лидери приемат Дневен ред 2030 за устойчиво развитие, съдържащ 17 цели за устойчиво развитие, като се отчитат специфичните за всяка от страните условия и капацитет.
- Осмата програма за действие в областта на околната среда (8-а ПДОС) на Европейската комисия подкрепя целите за действие в областта на околната среда и климата и представя възможностите на ЕС да потвърди ангажимента към визията от 7-ата програма „до 2050 г. да живеем добре в пределите на нашата планета“. Програмата прави връзка с екологичните цели на Програмата на ООН за 2030 г. и нейните цели за устойчиво развитие и подкрепя целите на Европейския зелен пакт в областта на околната среда и климата. 8-ата ПДОС поставя шест приоритетни цели, една от които е защита, запазване и възстановяване на биологичното разнообразие и подобряване на природния капитал.
- *Стратегията на ЕС за биологичното разнообразие до 2030 г.* акцентира върху въвеждането на базирани на природата решения за възстановяване на екосистемите и биологичното разнообразие. Очаква се те да обвържат целите и мерките за опазване на биологичното разнообразие с целите за климата. Една от основните цели, заложи в Стратегията, е да се гарантира, че до 2030 г. биологичното разнообразие в Европа ще поеме по пътя на възстановяването в полза за хората, планетата, климата и икономиката, което отговаря на Програмата до 2030 г. за устойчиво развитие и на целите на Парижкото споразумение относно изменението на климата. В стратегията се разглеждат основните фактори за загубата на биологично разнообразие като промени в земеползването, прекомерна експлоатация, изменение на климата, замърсяване, използване на химически пестициди и се определя по-ефективна рамка за управление, насочена към отстраняване на пропуски, прилагане на законодателството на ЕС и се обединяват всички съществуващи действия.

Според *Националната стратегия за околната среда и плана за действие към нея* (МОСВ, <https://www.moew.government.bg/>, 2023) Приоритет 2 е в съответствие с политиките за стимулиране на ефективното използване на ресурси в прехода към чиста и кръгова икономика, за възстановяване на биоразнообразието и ограничаване на замърсяването, посочени в приетия през 2019 г. *Европейски зелен пакт*. Като елемент на Европейския зелен пакт, публикуваният през 2020 г. *План за действие за кръговата икономика: За по-чиста и конкурентна Европа*, е един от водещите документи за определяне на стратегическата ориентация на националните политики към прекъсване на връзката между икономическия растеж, от една страна, и използването на ресурсите и неговото въздействие върху околната среда, от друга, чрез изпълнение на серия от взаимнообвързани инициативи, установяване на рамка от политики за стимулиране на устойчиви продукти, услуги, бизнес модели и модели на потребление, намаляване и нулеви отпадъци, добре функциониращ пазар за повторна (кръгова) употреба на материали. Планът за действие на ЕС „Към нулево замърсяване на въздуха, водата и почвата“ (COM(2021) 400) и визията на ЕС за постигане на нулево замърсяване през 2050 г. „Здрава планета за всички“ са също определящи за обхвата на Приоритет 2.

Националната програма за развитие България 2030 (МОСВ, <https://www.moew.government.bg/>, 2023) въвежда три стратегически цели с хоризонт 2030 г. Една от тях е Стратегическа цел I Ускорено икономическо развитие. Съответствието на Приоритет 2 от Националната стратегия за околна среда с Програмата е ясно изразено по отношение на формулираните в рамките на Ос на развитие 2: Зелена и устойчива България приоритети: Кръгова и нисковъглеродна икономика, Чист въздух и биоразнообразие, Устойчиво селско стопанство.

Проектът на *Стратегия за преход към кръгова икономика 2021 – 2027 г.* (МОСВ, <https://www.moew.government.bg/>, 2023) формулира три стратегически цели за промяна към модел на кръгова икономика: СЦ 1: Зелена и конкурентоспособна икономика; СЦ 2: По-малко отпадъци, повече ресурси; СЦ 3: Икономика в полза на потребителите. Приоритет 2 на НСОС реферира към всяка една от тях в аспект опазване на природния капитал и защита на човешкото здраве. Съответствие на това ниво се търси и в рамките на Стълб „Зелена България“ и стълб „Иновативна България“ на Плана за възстановяване и устойчивост на Република България (внесен за одобрение в Европейската комисия), доколкото фокусът се поставя върху устойчивото управление на

природните ресурси и реформите за подобряване капацитета на администрацията за планиране и *управление на изпълнението*.

В *Интегрирания план в областта на енергетиката и климата на Република България 2021-2030 г.* (МЗм, <https://www.mzh.government.bg>, 2023) за селското стопанство се поставят цели, свързани с модернизация на производствените процеси и внедряване на екологосъобразни решения. Агроорганизациите са изправени пред все по-задълбочаващи се предизвикателства - промени в климата, нестабилност на земеделските пазари, недостиг на работна ръка, както и пред изпълнението на изисквания, свързани с опазване на природните ресурси, биоразнообразието, предотвратяване изменението на климата и т. н.

Видно е, че освен осигуряване на качествени и безопасни храни, на селското стопанство се възлагат и ангажименти за значим принос към целите на зеления и цифровия преход. Основните очаквания към селскостопанското производство, представени в Стратегията „От фермата до трапезата“ и Стратегията за биоразнообразието, са за *ограничаване на зависимостта от пестициди* и *антимикробни средства*, *намаляване на прекомерната употреба на торове*, *разширяване на биологичното земеделие*, подобряване на *хуманното отношение към животните*, *възстановяване на биологичното разнообразие*.

Установяваме, че както в останалите икономически сектори на страната, пречка за ускореното възстановяване от кризата и за постигане на устойчив растеж на аграрния сектор е ниското ниво на *дигитализация на производствените структури*. Според проучване сред земеделски стопани, представено в приетата от Министерския съвет през 2019 г. Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони, 86% от анкетиранията са заявили, че не използват съвременни цифрови технологии, а 49% от участниците не познават същността на цифровото земеделие. Едва 4% от участващите земеделски стопани предвиждат да насочат над 10% от общо планираните от тях инвестиции за цифровизация. Необходимо е да се активизират процесите на цифровата трансформация на селското стопанство, допринасяща за увеличаване на продуктивността, добавяне на стойност, подобряване на качеството и безопасността на произведената продукция.

Това ще спомогне за управленската устойчивост на земеделските стопанства и на отрасъла като цяло, а ресурсите ще бъдат използвани по един по-екологичен и ефективен

начин, което ще минимизира негативното въздействие на земеделските дейности върху околната среда.

В *Националната стратегия за адаптация към изменението на климата* (приета с Решение на Министерския съвет от 19.10.2019 г.) се подчертава, че непредприемането на категорични действия за *адаптация на селското стопанство към климатичните промени* и за смекчаване на последиците от тях, ще има трайни отрицателни последици не само за продоволствената сигурност и икономическия растеж, но и за природните ресурси и биоразнообразието на страната.

В *Националната стратегия за устойчиви оперативни програми на организации на производители на плодове и зеленчуци* в Република България за периода 2017-2025 г., сочат, че устойчивото развитие на сектора се възпрепятства от проблеми като: ограничения достъп до пазара поради невъзможност за посрещане изискванията за качество, особено от дребните производители; остарялото оборудване и ниската степен на механизация на производството и предварителната обработка на продукцията; липсата на оборудване за първоначално съхранение на събраната продукция; затруднения достъп до финансов ресурс за инвестиции поради ограничена кредитоспособност на производителите, ниска степен на организираност на земеделските стопани.

Основна цел на *Фонда за насърчаване на технологичния и екологичен преход на селското стопанство* е предоставяне на своевременна целева подкрепа на българските земеделски производители, под формата на безвъзмездни средства, за бързо възстановяване от последиците от COVID-19 пандемията, преодоляване на проблемите, които възпрепятстват конкурентоспособността и устойчивостта на аграрния сектор и ускоряване на неговата адаптация към климатичните промени, екологизацията на производството, цифровата трансформация, подобряване на генетичните ресурси.

Отчита се, че *необходимата подкрепа за инвестиции в земеделските стопанства* по Програмата за развитие на селските райони, Плана за възстановяване и устойчивост и Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони се допълва без да се припокрива. За да се гарантира недопускане на двойно финансиране за един и същ разход по проекта по ПВУ и ПРСР, се извършва контрол на бенефициент/краен получател на ниво тип на инвестицията.

Важно е, земеделските производители ускорено да променят методите си на производство и да използват най-добре природосъобразни, технологични, цифрови и стратегически управленски решения, за да осигурят по-ефективни екологични резултати,

да увеличат устойчивостта на климата и да намалят и оптимизират използването на влаганите продукти (напр. пестициди, торове).

Обобщаваме, че съхраняването на земеделието е от ключово значение за запазване на жизнеността на селските райони. Въвеждането на съвременни цифрови технологии и екологосъобразни земеделски практики ще привлече млади хора в отрасъла, което ще забави процесите на обезлюдяване на уязвимите селски региони на страната.

Стратегическият план за развитие на земеделието и селските райони в България за периода 2023-2027 (МЗМ, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023) акцентира върху:

- подкрепа за устойчивото развитие на земеделието;
- подобряването на селскостопанските доходи;
- подобряването на конкурентоспособността;
- устойчивост и гъвкавост към пазарните рискове за фермите;
- устойчивост към климатични промени;
- грижа за климата и околната среда;
- засилване позицията на земеделските производители на пазара;
- условия за разгръщане и използване на техния потенциал;
- въвеждане на стимули за младите земеделски стопани, с цел подобряване на техния професионален потенциал и увеличаване броя на младите фермери в земеделския сектор;
- ***ефективност на управлението.***

Обръщаме внимание, че Общата селскостопанска политика насърчава устойчиви земеделски практики, които са насочени към справяне с климатичните изменения и опазване на околната среда. Стратегическият план поставя девет специфични цели и предлага разработени интервенции за директно подпомагане на земеделските стопани, обвързано с производството, предвиден е значителен принос към опазването на природните ресурси като вода, почва и въздух и подпомагане с еко-схеми, насочени към опазване на компонентите на околната среда.

Специално внимание е обърнато на дейностите, които ще допринесат за цялостната устойчивост на селскостопанския сектор, включително чрез повишаване степента на организираност, привличане на нови и млади земеделски стопани и на дейности.

Направен е *SWOT анализ* (МЗМ, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023) във връзка с SO7 - привличане и запазване на млади земеделски стопани и други нови земеделски стопани и улесняване на устойчиво развитие на стопанска дейност в селските райони:

Силни страни:

1. По-висок относителен дял на стопанствата на младите стопани в общата възрастова структура на земеделските стопанства, в сравнение с ЕС-27.
2. Най-голям брой млади стопани има в секторите: полски култури, тревопасни животни и трайни насаждения.
3. По-висока производителност на труда на младите фермери в сравнение с тази в останалите стопанства.
4. Силна връзка на потомствените млади фермери с родното място, със земеделската земя и фамилните традиции.
5. По-висока насоченост на младите стопани, в сравнение с останалите фермери, към внедряването на иновации и използването на цифровизацията в земеделието.
6. Висока степен на осъзната необходимост от повишаване на квалификацията и получаване на консултантски услуги.
7. Увеличава се броят и разширява тематиката на предоставените консултации на младите фермери.
8. За почти всички видове иновации се наблюдава засилен интерес към внедряване от производителите.

Слаби страни:

1. Недостатъчна работна ръка в отрасъла.
2. Рязкото намаляване на заетите в отрасъла и на стопанствата на младите фермери потиска добавената стойност и ръста на производството.
3. Най-слабо присъствие на млади фермери има в секторите свине, птици и зайци; смесено животновъдните и зеленчуците.
4. Най-голям е спадът на земеделска работна сила в районите на Северна България.
5. Ниската производителност в секторите животновъдство, плодове и зеленчуци, силно изоставаща от тази в ЕС-27, води до по-ниско заплащане на труда в земеделието.
6. Ниско професионално- квалификационно равнище на мениджърите на земеделските стопанства, в т.ч и на младите.
7. Недостатъчен собствен капитал, ниска кредитоспособност на младите фермери и липса на средства за модернизация и иновации в стопанството.

8. Недостатъчен обхват на младите фермери, включени в обучителните курсове и консултантските услуги предоставяни от НССЗ и липса на добри алтернативни възможности за получаване на съвременни и компетентни знания с практическа приложимост.

9. Ниска степен на развитие на предприятията в технологичен аспект, както и при прилагане на цифровите технологии

10. Висок коефициентът на безработица в селските общини със слаба икономическа активност (от 20-50%).

Възможности:

1. Ръстът на доходите на земеделските производители дава възможност за увеличаване на заплащането на труда, което ще реши част от проблема с техния недостиг.

2. Модернизацията и внедряването на нови технологии и техника за подобряване условията на труд са пътят за преодоляване на преобладаващата част от проблемите.

3. Изключително важна е модернизацията в животновъдството, където ситуацията с намирането на работници е най-критична.

4. Ускоряване на модернизацията ще увеличи производителността, производството и възможностите за заплащане ще се подобрят.

5. Положително влияние на инвестиционите и насърчителни мерки върху насочеността към отглеждането на трайни насаждения, зеленчуци на открито, етерично-маслени култури, полски култури и пчеларството.

6. Перспективата да получат добра доходност от земеделие и да се развиват е надежден мотив за задържане на младите хора в земеделието.

7. Тенденциите към увеличаване на плащанията по Схемата за млади земеделски стопани в бъдеще.

8. Възможност за участие на младите стопани в мероприятия от различен вид, свързани с трансфер и разпространение на знания и иновации.

9. Инвестиране в иновации в ИТ сектори, в иновативни и технологично интензивни производства.

10. Навлизане на нови технологии в установени производства.

Заплахи:

1. Демографска криза (трайно обезлюдяване, постоянно намаляване и влошаване възрастовата структура на селското население и др.).

2. Ниска привлекателност на качеството на живот в селата за младите хора. Голям процент от селските домакинства са без интернет достъп.
3. Липсата на възможности за наемане или закупуване на повече земя, особено в най-плодородните райони, отблъсква болшинството млади хора.
4. Селското стопанство продължава да е с неприемливи технически (ниска степен на механизация), технологични, ергономични и др. условия на труд за младите хора.
5. Липсата на преференциални условия за ползване на кредити и средства за инвестиране могат да откажат част от младите фермери да продължат дейността.
6. Безвъзмездната помощ за младите стопанства по инвестиционните мерки не е диференцирана.
7. Заплащането на труда в отрасъла продължава да изостава от заплащането в останалите икономически дейности.

Основни приоритети в плана са:

- задоволяване на продоволствената криза и повишаване качеството на храната чрез схеми за качество и за подобряване на връзката между производителя и крайния потребител;
- повишаване на ефективността при доставката на храни чрез къси вериги;
- високо качество на храната и нейната стойност;
- подобряване на храненето и хуманното отношение към животните.

Насоки за развитие:

- развитие на *иновациите* в селското стопанство и селските райони;
- разпространение на иновативни *научни решения*;
- *връзки между науката и практиката*;
- дейности, свързани с дигитализацията и подготовката на сектора за *зелена и цифрова икономика*;
- *модернизация* за земеделските стопанства, чрез инвестиционни дейности;
- акцент върху *екологични и зелени инвестиции*.

За постигане на поставените цели и приоритети е необходима *консултантска дейност* в сектора на земеделието *адекватно управление, вземане на стратегически екологосъобразни решения*, както и *обучение на земеделските стопани*.

Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони на Република България за периода 2023-2027 г. е насочен и към подкрепа за развитието на *инфраструктурата* на селските райони, за да ги направи привлекателно място за живот и работа с цел подобряване на *социалното сближаване*, повишаване на работните места, *подобряване на качеството на живот*. Насърчаването на тези дейности ще създаде в

дългосрочен план възможността за запазване на основите за развитие на селското стопанство и поддържане на качеството на живот в селските райони.

Според *Програмата за управление на рисковете и кризите* в отрасъл Земеделие (МЗМ, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023) селското стопанство е икономически сектор със стратегическо и жизненоважно значение, поради което държавната политика следва да се стреми да развива и гарантира собственото си селскостопанско производство, покривайки възможно най-голям дял от хранителните потребности на страната със собствени ресурси, което да минимизира външната зависимост. Факт е обаче, че селскостопанското производство е рискова и скъпоструваща стопанска дейност. Метеорологичните условия са непредвидими и могат да окажат негативни последици върху реколтата, от там върху доходите на земеделските стопани, което се отразява и на потребителите. За осигуряването на ефективно и конкурентоспособно земеделско производство, е необходимо да се предвиди и намали, доколкото е възможно, вредното въздействие на различните рискове, които биха могли да окажат пагубно влияние на производство на земеделски продукти. Това налага нуждата от създаване на стратегия за управление на рисковете, което да допринесе за устойчиво развитие на земеделието в България.

Управлението на рисковете цели постигане на устойчиво и екологичноориентирано земеделие. Създаването на ефективна система за управление на риска, с оглед предотвратяване на кризи в земеделието, е един от основните приоритети на Европейския съюз за създаване на оптимални условия за функционирането на селското стопанство.

Общата селскостопанска политика (ОСП), Националният план за възстановяване и устойчивост, Фондът за технологична и екологична трансформация в аграрния сектор, Наръчникът на добрите земеделски практики и редица още важни стратегически документи алармират и акцентират на приоритетните насоки на развитие и ключови оси на управление на необходимите промени (МЗМ, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023):

- общата селскостопанска политика (ОСП) е сред приоритетните политики, поради високия ѝ дял в бюджета на Общността - почти 50%, обширната територия и големия брой хора, засегнати от нея. Основните цели на европейската ОСП са: осигуряване на приемлив стандарт на живот на фермерите; осигуряване на качествени храни за потребителите на разумни цени; запазване на европейското наследство в селските райони; опазване на околната среда. Грижата за околната среда и климата е основен

приоритет на селското стопанство на Съюза. Общата селскостопанска политика (ОСП) след 2020 г. е съобразена с десетте приоритета на Комисията и целите за устойчиво развитие. Акцентът е насочен към: устойчив селскостопански сектор; жизнеспособни селски райони, произвеждащи екологосъобразни и качествени храни. Формулирани са три специфични цели, свързани с околната среда и климата, които трябва да бъдат постигнати посредством финансово подпомагане от Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ) и от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР):

- принос за смекчаване на последиците от изменението на климата и за адаптация към него, както и за устойчивата енергия (специфична цел 4);
- насърчаване на устойчиво развитие и ефективно управление на природните ресурси като вода, почва и въздух (специфична цел 5);
- принос за защита на биологичното разнообразие, подобряване на екосистемните услуги и опазване на местообитанията и ландшафта (специфична цел 6).

За постигането на тези цели, полезен документ е *Наръчникът на добрите земеделски практики* (МЗМ, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023) - предложения и становища до 10 август 2020, който представя на земеделските стопани списък от земеделски практики, които допринасят за опазването на околната среда и имат положителен ефект върху климата и природата. Обръща се внимание, че на основата на системата за Кръстосано съответствие след 2020 г. в ОСП се въвежда система на предварителни условия, които са неразделна част от екологичната архитектура („зелена архитектура“), обвързваща пълното получаване на подпомагане със спазването на основни стандарти, които включват законоустановените изисквания за управление (ЗИУ) и стандартите за добро земеделско и екологично състояние на земята (ДЗЕС).

За целите на настоящото проучване ще обобщим и открийм *основните проблеми и тенденции в развитието на съвременното земеделие и конкретно екологично-етичните аспекти*, заложен в *Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони на Република България за периода 2023-2027 г.* (МЗМ, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023):

- Акцентираща се на *неоходимостта от обучения*, свързани с качеството на изпълнение на практиките, насочени към с оглед околната среда и климата и биоразнообразието, цифровизацията. Обучението за прилагане на добрите земеделски практики, съветите, обмена на информация и знания са от съществено значение за осигуряването на ефективно изпълнение на земеделските практики от полза за климата и околната среда.

- **Система за знания и иновации в селското стопанство (СЗИСС - AKIS)**, в която се включват научни работници, съветници, експерти, фермери и други заинтересовани лица в областта на земеделието, помага за справяне с някои от проблемите между засиленото желание за опазване на околната среда и жизнеспособните земеделски доходи, например по-ниска възвръщаемост в кратък до средносрочен план, в резултат на екологични изисквания. Нараства важноста на по-добрата информация, съвети, обучение и иновации, за модернизиране на сектор земеделие чрез насърчаване и споделяне на знания, иновации и дигитализация в земеделското производство и селските райони. Дейностите за обмен на знания и информация се подпомагат допълнително, както чрез Европейското партньорство за иновации за селскостопанска производителност и устойчивост (EPI), така и чрез проекти по научноизследователски програми на ЕС.
- **Националната служба за съвети в земеделието (НССЗ)** предоставя на малките земеделски стопанства напълно безплатно специализирани *консултантски пакети* (КП), допринасящи както за икономическо развитие и укрепване на малките земеделски стопанства чрез модернизация и технологичното обновление като устойчиви и жизнеспособни единици, така и за подобряване на опазването на околната среда и борба с климатичните промени. Ако желаят да получават допълнителна информация за добри практики от полза за климата и околната среда, земеделските стопани могат да станат част от различни Европейски мрежи по тези въпроси, в т.ч. по мрежите по проект „Свързани в мрежи европейски ферми за стимулиране на взаимното обогатяване на знанията и използването на иновации чрез демонстрации (NEFERTITI) и проект “Свързване на съветниците за подкрепа на интерактивните иновации в земеделието и горите“ (i2Connect).
- **Цифровизацията в земеделието** е обвързана с успешното прилагане на добри земеделски практики - ползване на данни от спътниците "Сентинел" по Програмата "Коперник" за прогнозиране на: развитието на културите, дати на косене, норми на торене, поливане, сеитба, прибиране на културите, съдържанието на азот в почвите или стрес на културите от суша и др. (приложения за интелигентно земеделие); връзка на земеделските стопани със СИЗП, службите за съвети AKIS, системата за мониторинг на площта на ИСАК, инструмента FaST, приложения за смартфони и др.; при хуманното отношение - датчици за следене на здравословното състояние на животните, хранителните дажби, връзка с ВетИС, водене на онлайн регистър на ЖО и др.

➤ *Екосхема за биологично земеделие* - биологичното производство е устойчива система за управление, която се основава на следните общи принципи:

а) *съобразяване* със системите и циклите в природата и запазване и подобряване на състоянието на почвата, водата и въздуха, на здравето на растенията и животните, и на равновесието между тях;

б) *запазване* на елементите на природния ландшафт;

в) *използване по отговорен начин* на енергията и природните ресурси като вода, почва, органична материя и въздух.

Чрез прилагане на интервенцията се цели да се подпомогнат земеделските стопани, които прилагат методите на биологичното земеделие в техните стопанства. Очаква се интервенцията да доведе до положителен ефект и принос към устойчивото развитие на земеделието като допринесе за подобряване състоянието на околната среда.

➤ Земеделските стопани трябва да спазват изискванията на Регламент (ЕС) 2018/848 относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти и да имат сключен договор с Контролиращо лице за биологично производство, одобрено от министъра на земеделието.

➤ *Екосхемата за поддържане и подобряване на биологичното разнообразие и екологичната инфраструктура* е обвързана с целите на ОСП: SO4 Допринасяне за смекчаване на изменението на климата и за адаптиране към него, включително чрез намаляване на емисиите на парникови газове и подобряване на улавянето на въглерод, както и популяризиране на устойчива енергия; SO5 Насърчаване на устойчиво развитие и ефикасно управление на природните ресурси, като вода, почва и въздух, включително чрез намаляване на зависимостта от химически вещества; SO6 Допринасяне за забавянето и възстановяването на намаляването на биоразнообразието, подобряване на екосистемните услуги и съхраняване на местообитанията и ландшафтите.

➤ Акцентира се върху областите на действие по ОСП, свързани с екологосъобразното управление, които обхващат: АОА-А смекчаване на изменението на климата, включително намаляване на емисиите на парникови газове от селскостопанските практики, както и запазване на съществуващите места за съхранение на въглероден диоксид и подобряване на улавянето на въглерод; АОА-С опазване или подобряване на качеството на водите и намаляване на натиска върху водните ресурси; АОА-Е опазване на биологичното разнообразие, съхранение или възстановяване на местообитания или видове, включително запазване и създаване на особености на ландшафта или на непроизводствени площи; АОА-Ф действия за устойчиво и по-ограничено използване на

пестициди, по-специално на тези, които представляват риск за човешкото здраве или околната среда.

- ENVCLIM(70) Задължения в областта на околната среда и климата и други задължения в областта на управлението:

В стратегическия план се посочва, че биологичното производство е устойчива система за управление, която се основава на общи и специфични принципи за биологично производство, предвидени в Регламент (ЕС) 2018/848 относно биологичното производство и етикетиранието на биологични продукти. Чрез прилагане на интервенцията се цели да се подпомогнат земеделските стопани, които искат да прилагат методите на биологичното производство в съответствие с изискванията на Регламент (ЕС) 2018/848 относно биологичното производство и етикетиранието на биологични продукти в стопанствата, като се покрият разликите в допълнителните разходи и пропуснатите приходи при биологичния начин на отглеждане на земеделската продукция, сравнени с конвенционалните методи на производство. Очаква се интервенцията да доведе до положителен ефект и принос към устойчивото развитие на селските райони, като допринесе за околната среда и смекчаването на последиците от изменението на климата. Предвид факта, че повечето биологични производители предпочитат да развиват къси вериги на доставки, се очаква също да допринесе за развитието на малките общности в селските райони. Дейностите по интервенцията ще допринесат и за постигането на целите на Стратегия на ЕС за биологичното разнообразие до 2030 г. и да удовлетвори заложените цели в стратегията от „Фермата до трапезата“ и съответно в План за действие за развитие на биологичното производство. Интервенцията също така реферира и към Националната рамка за приоритетни действия за Натура 2000 за периода 2021-2027 г.

- Важен акцент в плана е ***запазването на духовния и културния живот на населението в селските райони***: SO8 - популяризиране на заетостта, растежа, равенството между половете, включително и участието на жени в селското стопанство, социално приобщаване и местно развитие в селските райони, включително кръговата биоикономика и устойчивото управление на горите. България е страна с богато културно, историческо и духовно наследство. Културно-духовното развитие е фактор за подобряване на качеството на живота в селските райони, намаляване на миграцията на хора, опазване на културното наследство и традиции в тези райони. Основните цели на интервенцията са насочени към запазването на духовния и културния живот на населението чрез възстановяване, реставрация, ремонт и/или реконструкция на сгради с

религиозно значение, което до голяма степен ще допринесе за запазването на културната идентичност и традиции в селските райони и повишаване на качеството на живот на хората, живеещи в тях.

- Обръщаме внимание на друг основен приоритет в стратегическия документ, а именно: **INSTAL(75) - установяване на млади земеделски стопани и нови земеделски стопани и стартиране на стопанска дейност в селските райони**: SO2 Подобряване на ориентацията на пазара и увеличаване на конкурентоспособността на стопанствата в краткосрочен и дългосрочен план, включително по-голям фокус върху *научноизследователската дейност, технологиите и цифровизацията*; SO7 Привличане и запазване на млади земеделски стопани и други нови земеделски стопани и улесняване на устойчиво развитие на стопанска дейност в селските райони; SO8 Популяризиране на заетостта, растежа, *равенството между половете*, включително и *участието на жени в селското стопанство, социално приобщаване* и местно развитие в селските райони.

Резултатите и изводите от направения анализ на развитието на младата работна сила в аграрния отрасъл показват, че проблемите, свързани с преодоляването на отлива на жизнеспособна работна сила от отрасъла през следващото десетилетие, а и в по-дългосрочен план, ще стоят на дневен ред както у нас, така и в Европа.

Основната група от причини, които демотивират младите хора да се занимават със земеделие и действат в посока на прекратяване заетостта в отрасъла са свързани с:

- ниското равнище на земеделските доходи;
- ниската степен на механизация предимно в т.н. уязвими сектори;
- ограничен достъп до кредити и закупуване на земя;
- несигурни пазарни цени и пречки пред стоковата реализация на продукцията;
- неприемливи технически, технологични, ергономични и др. условия на труд в сравнение с останалите отрасли.

Потребността от увеличаване подкрепата за младите стопани и на фермерския доход се обуславят от:

- мотивацията за стартиране на агробизнес и необходимият първоначален капитал, с който поголяма част от младите лица не разполагат;
- ниският размер на фермерския доход.

Първоначалният капитал е необходим не само за новите фермери, но и за тези които наследяват земеделски стопанства, защото е необходимо постигането на технологично обновяване и модернизирание на съществуващите стопанства. Резултатите

от действащите специални насърчителни мерки за младите стопани през първите два програмни периода показват силна заинтересованост за усвояване на финансовата подкрепа в секторите на растениевъдното производство и слаба ориентация към говедовъдните и овцевъдните стопанства. Заедно с потребността от увеличаване на подкрепата за младите стопани е необходимо да се повиши ефекта от тези финансовите стимули. Това с особена сила важи за младите лица, които не са потомствени фермери, а правят опити да навлязат в този бранш, без да имат някаква земеделска практика, специфични знания и тяхната устойчива заетост е по-трудно постижима цел. Най-много това касае лицата от големите градове, които не са имали връзка със селото и земеделската земя. Потребността от насърчаване предаването на земеделската дейност между поколенията се обуславя от факта, че потомствените фермери са най-сигурният ресурсен източник за съхранение на фермерството, за устойчива земеделска заетост и развитие на собствен аграрен бизнес.

По данни на НСИ всяка година селата губят от своя човешки потенциал приблизително с 1,6%. Този процес е съпроводен с постоянно застаряване и влошаване на възрастовата структура на селското население. Въпреки че производителността на труда в стопанствата на младите фермери е по-висока от тази в останалите стопанства, тя продължава да бъде доста по-ниска от постигнатото средно равнище на производителността на труда в ЕС-27. В този контекст привличането на млади земеделски стопани е необходимо както за осигуряване на устойчиво развитие, така и за улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони. По този начин, от една страна, ще се постигне улесняване стартирането на стопанствата, а от друга, ще се търси повишаване на ефекта от тези финансови стимули. Не на последно място чрез интервенцията ще се насърчи и предаването на земеделската дейност между поколенията, тъй като потомствените фермери са най-сигурният ресурсен източник за съхранение на фермерството, за устойчива земеделска заетост и развитие на собствен аграрен бизнес. Едни от основните финансови стимули в предходните периоди за младите фермери са мерките за стартова помощ от ПРСР и Схемата за млади земеделски стопани и са сред основните причини за навлизането на млади хора в отрасъла.

Можем да обобщим, че постигнатите резултати показват необходимост от осигуряване на стимули за навлизането на нови млади хора в селското стопанство, както и възможности за надграждане на стопанствата за навлезлите вече в сектора млади фермери. Това показва необходимост от продължаване на този тип подкрепа за

навлизането на млади фермери с цел подмладяване на поколенията, жизнеспособност и устойчиво развитие на съвременното земеделие.

Обръщаме внимание на още приоритетни моменти в *Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони на Република България за периода 2023-2027 г.* (МЗм, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023), касаещи защитаването от нас теза, а именно:

- **професионалното обучение и придобиване на знания:** KNOW(78) - обмен на знания и разпространение на информация. В страната се наблюдава продължаване на тенденцията преобладаваща част от собствениците и управителите на земеделските стопанства да нямат подходящо специализирано образование или обучение и да разчитат предимно на своя практически опит.

По данни на Агростатистика за 2016 година, 91% от управителите на земеделски стопанства в страната разполагат единствено с практически опит в осъществяваната стопанска дейност, 5% притежават средно професионално образование, 3% от управителите са придобили основно земеделско обучение и едва 2% от управителите на земеделски стопанства притежават висше образование в областта на селското стопанство или ветеринарната медицина. Тази тенденция се запазва, въпреки целенасочената подкрепа и постигнатите резултати по повишаване квалификацията на земеделските стопани чрез финансиране на различни обучителни форми по линия на ЕЗФРСР. Липсата на подходящо образование при земеделските стопани, в комбинация с недостатъчен финансов ресурс, ограничава възможностите за внедряване на иновации и нови технологии в земеделските стопанства. Близо половината от земеделските стопани не са запознати със същността на цифровото земеделие, а само 14% използват съвременни цифрови технологии.

- **Иновационната стратегия за интелигентна специализация за периода 2021-2027 г.** поставя акцент върху необходимостта от **подобряване на човешкия ресурс, чрез инвестиции в обучения и ключови компетенции** в приоритетните тематични области за интелигентна специализация и технологии, в т.ч. подобряване на дигиталните умения и работа с цифрови технологии.

В ИСИС 2021-2027 г. се посочва, че по отношение на навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (Digital Economy and Society Index - DESI), резултатът на нашата страна по критерия „Човешки капитал“ е значително под средния за ЕС. Тук оценката за нивото на уменията в областта на цифровите технологии е сред най-ниските в ЕС. Делът на хората с поне основни умения в областта на цифровите

технологии възлиза на около 29% от българското население, докато средно за ЕС този дял е 57%.

От друга страна се наблюдава *недостатъчна осведоменост и познания на земеделските стопани относно целите за опазване на околна среда и климата, въвеждане на екологосъобразни селскостопански практики, биоразнообразие и др.*

Оказва се, че въпреки предлаганите разнообразни форми на образование и обучение и значителния размер на изразходваните обществени средства, степента на участие в селските райони през годините след присъединяване към ЕС остава слабо и постоянно намалява (ЕВРОСТАТ).

Необходимо е:

- стимулиране на организациите, предоставящи различни методи за трансфер на знания да предлагат *форми и методи на обучение* и повишаване на квалификация, които се доближават в максимална степен до потребностите на заетите в селскостопанския сектор;
- необходимост от насочване на интервенциите към обучителни дейности на селскостопански теми, включително такива, свързани с опазване компонентите на околната среда и към такива, които осигуряват получаване на познания в областта на иновациите, цифровите технологии и оптимизиране на дейностите чрез съвременни методи на производство;
- насърчаване на участието на земеделските стопани, техните организации и Национална служба за съвети в земеделието в Системата за знания и иновации в селското стопанство (AKIS), което да разшири възможностите за споделяне, обмен и разпространение на знания и опит, включително в контекста на националната мрежа по Общата селскостопанска политика.

По този начин ще се осигури съдействие на администрацията при изпълнението на политиките, насочени към повишаване на конкурентните предимства на селскостопанския отрасъл, в зависимост от специфичните очаквания на различните видове производства и структура (обем на стопанствата, възрастова структура, специфични регионални характеристики и др.) на стопанствата.

Обученията, свързани с качеството на изпълнение на практиките за опазване на околната среда и климата, биоразнообразието, включително обучението за прилагане на добрите земеделски практики, съвети, обменът на информация и знания, са от съществено значение за осигуряване на ефективно изпълнение на земеделските практики от полза за климата и околната среда.

AKIS, в която се включват научни работници, съветници, експерти, фермери и други заинтересовани лица в областта на селското стопанство, цели подпомагане за справяне с някои от проблемите за опазване на околната среда и екологични изисквания. Тук от голяма важност е необходимостта от реализиране на демонстрационни дейности, които да онагледяват добри практики и иновативни подходи, свързани с оптимизиране на селскостопанските производствени процеси, които да бъдат представяни както от представители на научната общност, така също и от практики в лицето на земеделски стопани, които са внедрили в практиката съответните подходи.

- Съществува *недостатъчна осведоменост* за нарастващите заплахи за околната среда, произтичащи от загубата на биологично разнообразие и последващото от това намаляване на климатичната устойчивост на екосистемите и обществените системи, разчитащи на екосистемни услуги. Информацията относно измененията на климата и екосистемите като единна комплексна система не се разпространява лесно. Недостатъчни са знанията на земеделските стопани за ползите от прилагане на практики, които допринасят за опазване на околната среда и климата.

Необходимо е:

- продължаване прилагането на дейностите за обучения за ограничаване навлизането на инвазивни видове, особено насекоми и гъби в горските екосистеми;
- обучение сред обществеността по всички действия за опазване на биологичното разнообразие;
- продължаването на мерките за консултации и обучение в екологосъобразните практики – конзервационно, интегрирано и биологично земеделие, за да се адресират целите на Зелената сделка, както и целите по Националния план за действие по изменение на климата (НПДИК);
- да се продължи прилагането на дейности за обучения за агроекологични дейности, устойчиви земеделски и лесовъдски практики;
- да се включат обучения по отношение на определяне на методите за предотвратяване и намаляване на негативните последици от изменение на климата, адаптация към климатичните промени и свързаните с ресурсната ефективност аспекти, и практики, щадящи околната среда;
- повишаване на знанията по отношение на възможностите за използване на растителни остатъци и заплахите (както и резултатите) от паленето на стърнищата върху околната среда и почвите;

- повишаване на информираността за съхранението и прилагането на оборски тор, нисковъглеродни практики за преработка на оборски тор (компостиране, преработка в биогаз в анаеробни условия и т.н.), с което се отговаря на целите на кръговата икономика.

Различните потребности, свързани с повишаване знанията и уменията на предприемачите и заетите лица в селскостопанския отрасъл, очертани в отделните специфични цели, са:

- обучения и повишаване на знанията във връзка с приноса за смекчаване на последиците от изменението на климата и за адаптация към него, както и за устойчивата енергия /СЦ 4/;
- обучения и повишаване на знанията за устойчиво управление на природните ресурси (води, почви, въздух) и добри практики в земеделието по отношение на природните ресурси /СЦ 5/;
- обучения, свързани с качеството на изпълнение с оглед опазване на околната среда и климата и биологичното разнообразие /СЦ 6/.

Подпомагането обхваща дейности за професионално обучение и придобиване на умения, които включват провеждане на:

а) Курсове за придобиване на квалификация по професия или по част от професия, съгласно изискванията на Закона за професионалното образование и обучение (ЗПОО);

б) Курсове за повишаване на квалификацията, съгласно изискванията на Закон за висшето образование;

в) Специализирани курсове за придобиване на правоспособност за работа със земеделска и горска техника;

г) Информационни семинари за повишаване на знанията по конкретни теми, насочени към постигане на специфичните цели и идентифицираните потребности в Стратегическия план;

д) Демонстрационни дейности.

Основните разгледани проблеми и тенденции, свързани с екологизацията и развитието на съвременното земеделие, *можем да обобщим като изводи*, представяйки синтезирано *Стратегическата екологична оценка (СЕО)*, посочена в Директива 2001/42/ЕО (<https://eur-lex.europa.eu/>):

Предварителната оценка е възложена от страна на Българското министерство на земеделието с цел подобряване на качеството на изготвения стратегически план по ОСП. Стратегическият план е структуриран около 9 специфични цели и хоризонталната цел на Общата селскостопанска политика. С цел да бъде подобро в още по-голяма степен

устойчивото развитие на селското стопанство, хранително-вкусовата промишленост и селските райони, общите цели на ОСП са насочени към икономическата тъкан на селските райони, устойчивостта и доходите на земеделските стопанства, по-доброто качество на изпълнението в областта на околната среда и климата и укрепената социално-икономическа структура на селските райони. Освен това, *стимулирането на знанията, иновациите и цифровизацията* в селското стопанство и селските райони е междусекторна цел.

Стратегическият план по ОСП обхваща периода от 1 януари 2023 г. до 31 декември 2027 г. При изпълнение на такива комплексни и взаимосвързани задачи е важно да има методика, гарантираща и верифицираща правилността и критериалността по процеса → анализ → SWOT → нужди → приоритети → интервенции → мониторинг.

За целите на оценката на свързаността на стратегическите планове с цялостната стратегическа рамка на България са анализирани следните категории стратегически документи:

- на първо място са прегледани приоритетите на европейската стратегическа рамка по отношение на новата ОСП;
- втора стъпка е анализирана и Българската рамкова позиция за бъдещето на ОСП;
- разгледани са целите, заложи в стратегическите документи на България по отношение на адаптация към климатичните промени;
- опазването на биологичното разнообразие.

Изведени са следните препоръки:

- да се отчете възможното взаимодействие на СП по ОСП с други фондове на ЕС и националните фондове;
- укрепване на социално-икономическата структура на селските райони и в областта на НАТУРА 2000 и водите;
- координацията при финансирането на научните изследвания и иновациите по Хоризонт Европа;
- да се разшири координационното сътрудничество между МЗм и МОСВ по отношение на интервенциите свързани с климата, водите и биоразнообразието;
- необходимо е да се обърне внимание на координацията с Рамка за приоритетни действия за Натура 2000.

Съгласно препоръките на ЕК се цели увеличаване на съществуващите знания, опит и гледни точки при проектирането и изпълнението на бъдещата ОСП. Важно е новите стратегически планове по ОСП да бъдат изготвени съгласно *принципа на*

партньорство. Участието на всички съответни публични организации (включително компетентните регионални и местни органи), икономически и социални партньори, както и на съответните организации на гражданското общество.

Критериите за оценка на прозрачността и приобщаването са следните:

- наличие на стратегия за комуникация по СП;
- избор и актуализация на официални канали за комуникация;
- публикуване и актуализиране на пътна карта на процеса;
- създаване на ясни писмени работни процедури;
- прозрачни и ефективни консултативни срещи;
- стимулиране участие на учени, гражданско общество и НПО;

Изпълнени са европейските очаквания за инвестиции в:

- повишаване на качествена заетост, растежа и инвестициите;
- използване на потенциала на енергийния съюз, на кръговата икономика и биоикономиката, укрепвайки грижите за околната среда, превъзможвайки изменението на климата и приспособявайки се към него;
- извеждане на научните изследвания и иновациите извън лабораториите и отвеждането им в полето и на пазарите;
- свързване на земеделските стопани и селските области с цифровата икономика;

Процесът по изготвяне на Стратегическия план по ОСП на България е белязан от политическа нестабилност в страната, придружена от COVID-19 криза и забавяне на преговорите на европейско ниво. Паралелното изготвяне на други стратегически документи и планове (кохезионни, екологични и други) е забавено. Въпреки това, този програмен период се характеризира със значителни новости, с подчертана тенденция на европейската политика към **повишаване на устойчивостта и екологичните ползи от селскостопанската дейност, с промяна в стратегическия подход.**

Посочените проблеми и набелязани тенденции в развитието на съвременното земеделие очертават необходимостта от поведенческа промяна, която да насърчава и утвърждава отговорното и разумно поведение на човешкия фактор за постигане на устойчив управленски процес в съвременното земеделие.

Използвани източници:

МОСВ, <https://www.moew.government.bg/>, 2023

МЗМ, <https://www.mzh.government.bg/>, 2023